

“Kur palika Veidenbauma rokraksti?” (R. Egle)

Līviņa Volkova

Kopsavilkums

Pētījumā mēģināts skaidrot, vai pēc Eduarda Veidenbauma nāves atrastie un pakāpeniski publicētie dzejoļu manuskripti ir viss viņa dzejas mantojums vai tomēr palika vēl citi, līdz mums nenonākuši darbi. Pirmajā pētniecības posmā noskaidrota abu ievērojamāko Veidenbauma biogrāfu Edvarda Treimaņa-Zvārguļa un Rūdolfā Egles attieksme pret šo jautājumu. Iznāca oponent Veidenbauma draugam, skolasbiedram, pirmajam viņa biogrāfam Treimanim-Zvārgulim, kurš šādu problēmu ne tikai nav izvirzījis, bet netieši pat noliedzis iespēju tādai rasties. Pretējiem pierādījumiem citētas dažas saglabātās vēstules un atmiņu pieraksti. Pētījumam par pamatu pieņemts Rūdolfā Egles problēmas uzstādījums, kaut gan viņš vairāk koncentrējies uz zināmo publicēto dzejoļu pazudušajiem rokrakstiem. Tomēr skats arī nezināmo dzejoļu jautājums, un kopumā viņa kapitālais darbs “Eduarda Veidenbauma Raksti” literatūrvēsturiskā un zinātniskā aspektā ir atbalsts katram pētniekam un tika izmantots arī šajā gadījumā. Kā izejas punkts pieteiktās problēmas tālākai risināšanai apskatīti “Kārļa Veidenbauma Raksti”. Sniedzot nelielu kopsavilkumu par Eduarda Veidenbauma dzejas raksturīgākajām iezīmēm, akcentēta pārsteidzošā līdzība starp abu brāļu Veidenbaumu – Kārļa labākajiem dzejoļiem un Eduarda dzejoļiem. Savākti izsvilkumi gan no “Rakstu” recenzentu atzinumiem, gan no agrākajiem presē publicēto attiecīgo dzejoļu vērtējumiem. Tos visus vieno norādījums uz skaidri redzamo brāļa ietekmi. (Runa ir tikai par ietekmi, radikālāku izteikumu nav.) Apvienojot konspektīvo dzejas formas analīzi ar visu triju brāļu Veidenbaumu – Eduarda, Kārļa, līdz šim maz pieminētā Voldemāra – un viņu draugu savstarpējo attiecību analīzi, izdarīts secinājums, ka ir pamats izvirzīt hipotēzi – Kārļa Veidenbauma labākie dzejoļi, kas parādās krasā pretstatā ar viņa pārējiem darbiem, ir plagiāti. Tos par pazudušiem uzskatītos Eduarda Veidenbauma dzejoļu rokrakstus, kas bija nonākuši viņa rokās, viņš ir publicējis ar savu vārdu. Hipotēzes pārbaudei vēl nepieciešama vispusīga, skrupuloza aizdomīga dzejoļu pārbaude, analīze un konfrontācija ar Eduarda Veidenbauma dzeju.

Raksturvārdi: rokraksti, publikācijas, vērtējumi, brāļi, hipotēze.

“Kur palika Veidenbauma rokraksti?” Šādu jautājumu Rūdolfā Egle licis 1926. gada monogrāfijas “Eduarda Veidenbauma Raksti” vienas nodaļas virsrakstā.¹ Kāda ir atbilde? Diemžēl pieejamais faktu materiāls ir bijis stipri nepilnīgs, vietām

¹ *Eduarda Veidenbauma Raksti*. Ed. *Veidenbaums dzīvē un darbos*. Bibliogrāfiskas piezīmes. R. Egles redakcijā un sakopojums. Cēsis; Rīga: O. Jēpes izdevniecība, 1926, 690.–697. lpp.

pretrunīgs. Literatūrzinātnieks reizēm ar skepsi izturējies pat pret dzejnieka drauga, pirmā viņa Rakstu sakārtotāja un izdevēja Edvarda Treimaņa-Zvārguļa atmiņu stāstījumiem. Pētījuma rezultātā ir radīts pārskats par saglabātajiem izziņas materiāliem, bet tie nevar dot drošu pamatu kādai noteiktai, neapstrīdamai atbildei.

Nekur tālāk nebijām tikuši arī pēc pusgadsimta, kad jaunā monogrāfijā atkal bija jāatgriežas pie Rūdolfa Egles darbam līdzīga nodaļas virsraksta, proti, “Dzejnieka rokrakstu uzdotās mīklas”.² Izmantojot Egles iestrādes, mēģinot izvilkt no krātuvēm vēl kādu aizmirstu rakstu, aina izveidojās drusku bagātīgāka, bet kopumā tikpat juceklīga. Mīklas netika atrisinātas, tikai iezīmēti daži virzieni, kādos nākotnē vajadzētu strādāt.

Jāuzsver, ka abās monogrāfijās meklējumu galvenais objekts ir tie rokraksti, kurus dzejnieks pats sakopojis burtnīcā (bērēs 1892. gada maijā tā gājusi no rokas rokā un palikusi pie viņa studiju biedra Kārļa Kasparsona) un kuru lielākā daļa tikusi publicēta jau 1893. gadā “Dienas Lapā” un “Mājas Viesī”, nedaudzi palikušie – pēc pāris gadiem. Vēlāk pazudušo oriģinālu burtnīcu būtu bijis svarīgi atrast tāpēc, ka gandrīz katram 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā iespiestajam dzejolim atkarībā no redaktoru gaumes ir tik variantu, cik publikāciju. Kaut gan zināmus pieturas punktus pirmatnējo variantu restaurēšanai ir devušas trīs vēl pieejamās 19. gadsimta 90. gados tautā aizgājušās dzejoļu norakstu burtnīcas, tomēr tekstoloģijas jomā joprojām ir palicis daudz neskaidrību. Norakstos vismaz ir saglabājušās dažas liecības par jaunā dzejnieka sava ceļa meklējumiem dzejas formas aspektā.

Savukārt šā pētījuma objekts ir divās vēstulēs minētie ārpus publicētās burtnīcas esošie vēlāk, Tērbatā studiju pēdējo gadu laikā, tapušie Eduarda Veidenbauma dzejoļu rokraksti. Dzejnieka draugs kopš Rīgas guberņas ģimnāzijas laika, vēlākais studiju biedrs Pēteris Pīpkalējs raksta Voldemāram Veidenbaumam uz Cēsīm 1893. gada 24. septembrī:

Mīļais Veidenbaum! Atvaino, ka Tev tik vēl tagad Tava brāļa dzejas piesūtu. Es reiz meklēju un neatradu, un domāju, ka esmu Tērbatā aizmirsis. Tik vēl tagad tās starp papīriem atradu.³

Veidenbaumu ģimenes paziņa un 1893. gada “Mājas Viesī” dzejoļu publikāciju iniciators Pēteris Zālītis (kopš 1922. gada – Zālīte) raksta Kārlim vai Voldemāram Veidenbaumam 1895. gada 17. septembrī:

Cien. Veidenbauma kungs! Kā no Treumaņa kga [tā laika rakstība – L. V.] un arī Rīgā, ar Jums sarunādamies, dzirdēju, tad Jums vēl daži Edvarda [mājas Eduardu dažkārt mēdza saukt šādi – L. V.] raksti un dzejoļi. Es Jums būtu ļoti pateicīgs un neizsakāmi priecātos, ja Jūs

² Volkova, L. *Eduards Veidenbaums. Problēmas. Risinājumi. Hipotēzes*. Rīga: Liesma, 1979, 31.–48. lpp.

³ Eduarda Veidenbauma memoriālais muzejs “Kalāči”, CMK 602.

man drīzumā piesūtītu Edvarda rakstus un dzejoļus. Raudzītu tos pēc iespējas ievietot “Mājas Viesa Mēnešraksta” pirmā burtnīcā [..].⁴

Uzruna “ Cien. Veidenbauma kungs!” adresātu neprecizē, bet aploksne ir pazudusi. Pēc 20. gadsimta otrās puses “Kalāču” muzeja vadītājas, dzejnieka māsas meitas Birutas Leites domām, vēstule rakstīta Voldemāram un tā muzeja reģistros arī apzīmēta. Bet iespējams, ka Rūdolfā Egles darbības laikā aploksne vēl bijusi saglabāta, un ļoti ticams, ka viņš sava 1926. gadā izdotā darba “Eduarda Veidenbauma Raksti” 695. lappusē norādīto adresātu K. Veidenbaumu nav izdomājis, bet ņēmis no tās. Ja taisnība būtu viņam, tad atbilde uz jautājumu, vai Kārlim Veidenbaumam ir vai nav bijuši nelaiķa brāļa dzejoļu rokraksti, būtu simtprocentīgi skaidra. Ja tomēr Pētera Zāliša vēstules adresāts būtu bijis Voldemārs Veidenbaums, tad šis pieņēmums saistās ar problēmu par Pīpkalēja sūtījumu.

Nekādi dzejoļi ar Eduarda Veidenbauma vārdu ārpus zināmajā burtnīcā sakopotajiem neparādās ne “Mājas Viesa Mēnešrakstā”, ne kādā citā izdevumā ne tajā laikā, ne vēlāk. Voldemārs Veidenbaums jau ap 1895. gada vidu, tātad pirms Pētera Zāliša 17. septembra vēstules, bija pārcēlies pastāvīgā darbā uz Batumi pasta kantori.

Kādi varianti ir iespējami atbildei uz jautājumu, kur Voldemārs Veidenbaums aizbraucot lika līdz šim glabātos Eduarda Veidenbauma dzejoļu rokrakstus?

Absolūti neloģiska šķiet doma, ka tie varētu būt aizvesti uz Kaukāzu. Pārāk ciešas savstarpējas sapratnes saites saistīja šos abus brāļus, pārāk līdzīgi viņi bija savos dzīves uzskatos un centienos pēc izvirzītā mērķa sasniegšanas, lai jaunākais brālis nesaprastu, ka nedrīkst šādus dzejoļus izraut no dzīvās aprites. Savulaik izlasījis “Austrumā”, ka Eduardam Veidenbaumam par rakstu “Apcerējumi iz mekānikas” piešķirta prēmija, viņš 1892. gada 6. maija vēstulē aizkustinošā sirsnībā un uzspēlētā puiciskā nebēdnībā cer uzmundrināt Kalāčos gulošo, strauji progresējoša tuberkulozes procesa pārņemto slimnieku, uzsaucot tam “Bravo bravissimo!”:

[..] esi pierādījis, ka neesi vis kaut kādu niecīgu un nederīgu rakstu sacerētājs, bet goda algas cienīgs rakstnieks. [..] ieradišos “Kalāčos” un [..] sasītīsim glāzes uz ātru izveseļošanas, krietnu turpmāku darbību latviešu rakstniecības laukā un uz eksakto studiju laimīgu pabeigšanu.⁵

(Voldemārs Veidenbaums sapņoja pēc attiecīgas izglītības iegūšanas savu mūžu veltīt tehniskiem izgudrojumiem.)

Ko gan loģiskāku aizbraucejs varēja mīļā nelaiķa brāļa labā izdarīt, kā atstāt manuskriptus Kalāčos otram brālim? Visi izdevēji taču zināja, ka noteicējs par Kalāčos palikušajiem dzejnieka dažāda satura rokrakstiem ir Kārlis Veidenbaums. Tulkojumus, apcerējumus viņš tiešām nodeva publicēšanai, bet, kad vēlāk – ap 90. gadu vidu – parādījās interese par varbūtējiem dzejoļiem, viņa attieksme divainā kārtā bija mainījusies. Uz to norādījis arī Rūdolfā Egle, nosaucot viņu par

⁴ Eduarda Veidenbauma memoriālais muzejs “Kalāči” CMK 604.

⁵ Turpat, CMK 590.

savādnieku, kurš par brāļa rokrakstiem izsacījis diezgan skeptiski. Tātad šī dzeja ir tik slikta, ka tā arī nevienam netika dota...

1896. gada sākumā Veidenbaumu ģimeni pēc Eduarda nāves piemeklēja jauna nelaime – no Batumi sāka pienākt vēstules, kas atklāj dramatisku ainu. Voldemārs ir saslimis ar “grūtu krūšu slimību” un janvāra beigās ārstēšanās vajadzībām lūdz Kārli steidzami atsūtīt 75 rubļus. 6. februārī seko atkārtots lūgums, 1. martā no kara slimnīcas nākamais. Pēc ilgās kavēšanās nauda beidzot pienāks, tikai tad tā vairs nebūs vajadzīga. 1896. gada 15. martā Voldemārs Veidenbaums divdesmit četrus gadus vecumā mirst.

Brāļu Veidenbaumu draugs Edvards Treimanis-Zvārgulis, zinādams, ka arī vecākais brālis ir mēģinājis nedaudz dzejot, uzaicināja viņu dot savus dzejoļus iecerētajam krājumam “Dzejas pūrs” (1897). Saņēmis piekrišanu, gan it kā negribīgu, “Pūra” sastādītājs raksta:

Rīgā, 18. nov. 96. g. Miļlais Veidenbaum! No Taviem dzejoļiem es varēšu uzņemt gabalus 13. Arī dzejoli “Sēž pie ratiņa meitene maza” izlietošu. [Publikācijā: “Redz pie ratiņa meiteni sārtu”. – L. V.] Es viņu pēc iespējas nogludināju, un tagad tas skan ļoti daiļi. Visas atskaņas “klapē” uz labāko. Sestdien bija pie manis Teodors [Teodors Zeiferts – L. V.] [...]. Viņš arī Tavus dzejoļus izlasīja un izteicās par tiem visai atzinīgi. [...] Tā tad, kā redzi, Tu ar vienu rāvienu būsi mūsu labāko dzejnieku rindā, kur citam jāemocās ilgi gadi. [...] Tavs uzticamais E. Treumans.⁶

Edvards Treimanis patiesi Kārlim Veidenbaumam ir uzticams palīgs un arī turpmāk, labu gribēdams, cītīgi “gludina” drauga pantus, likdams lietā savu pieredzi. Šajā laikā, 90. gados, viņš, Zvārguļu Edvards, bija viens no populārākajiem dzejniekiem, piedevām ilgstoši nodarbojies ar dažādu izdevumu sastādīšanu un rediģēšanu. Rūdolfs Egle, gatavodams monogrāfijas par Kārli Veidenbaumu (1925) un Eduardu Veidenbaumu (1926), ir salīdzinājis vecākā brāļa publicētos dzejoļus ar Kalāčos vēl atrodamajiem rokrakstiem un secinājis – Treimaņa redakcionālā iejaukšanās oriģinālos ir gājusi tiktāl, ka vietām notikusi pat veselu rindu “pārdzejošana”.

Diezgan daudzi Kārļa Veidenbauma dzejošanas mēģinājumi bijuši tik vāji, ka pat Treimanis to atzinis un atstājis npublicētus, jo tur nekas nav bijis saglābjams. Tomēr laika periodā no 1897. gada līdz šai maz ievērotā dzejnieka nāvei 1901. gadā, kad viņš pa retam nāca klajā “Mājas Viesa” pielikumā un “Mājas Viesa Mēnešrakstā”, parādījās arī īsti spēcīgi, ievēribas cienīgi dzejoļi. Taču nekādu atsauksmju nebija, izņemot Teodora Zeiferta teikumu pārspriedumos par Eduardu Veidenbaumu “Dzejas pūra” ievadrakstā “Latviešu lirikas attīstība”: “Kaut kas līdzīgs no Eduarda Veidenbauma skan arī viņa brāļa Kārļa V. dzejoļos.”⁷

⁶ Eduarda Veidenbauma memoriālais muzejs “Kalāči”, CMK 613.

⁷ *Dzejas pūrs*. Oriģināldzejoļu krājums, Zvārguļu Edvarda sakārtots. Ar atskatu par latviešu lirikas attīstību no Teodora un tulkotu dzejoļu pielikumu. Cēsis; Vecpiebalga: J. Ozols, 1897, 22. lpp.

Nākamā isā piezīme, atkal abu brāļu salīdzinājumā, atrodama Kārļa Veidenbauma nekrologā:

Veidenbauma dzejā redzam, tāpat kā viņa nel. brāļa dzejā, pa lielākai daļai nopietnus, drūmus dzīves uzskatus, ilgas pēc kaut kā nenoteikta un nemieru ar sevi un dzīvi. Taču dažreiz parādās arī liels spars, pa reizei pat humors un satīra.⁸

Pirmo izvērsto recenziju sakarā ar Kārļa Veidenbauma Kopoto rakstu iznākšanu 1911. gadā rakstījis Kārlis Krūza:

[D]zejā viņa zināšanas bij ļoti trūcīgas un spējas aprobežotas, kāpēc grūti viņu par dzejnieku atzīt. [...] Lielāku iespaidu var atstāt “Darbs”, “Raidi pie joda tu tumšajās domas” (Eduarda iespaids) un “Tam vajga tā būt!”. Pēdējais gabals rakstīts stiprā sajūsmā un turas patiesas dzejas augstumā. [...] No trešās nodaļas dzejoļiem būtu atzīmējami – “Mūžīgais laiks”, “Kaut zvaigzne, kuru es redzu”, “Divas rozes” [Rūdolfis Egle vēlāk noskaidroja, ka tas ir Edvarda Treimaņa-Zvārguļa pārdzejojums. – L. V.] un “Pie debess, kur zvaigznes var ieraudzīt”, starp kuriem “Pie debess, kur zvaigznes var ieraudzīt” radies laimīgā brīdī, kad arī Kārļa Veidenbauma dvēseli aizskāruse “kā vēsma no mūžīgās dzejas”. [...] Visā krājumā tātad atrodam ap 10 dzejoļus, kuru dēļ galīgi atmetst Kārli Veidenbaumu nevar.⁹

Visplašākā atsaucība izskan 1925. gadā sakarā ar Rūdolfas Egles sastādītajiem Kārļa Veidenbauma “Rakstiem”, kur pievienota arī dzejnieka biogrāfija. Pēteris Ērmanis:

Kārļa Veidenbauma darbus “[...] vietām apskaidro spožas dzejas gaisma. Brāļa Eduarda iespaids nepārprotams un nenoliedzams, bet ir arī kaut kas īpatnējs un savs. [...] Veidenbaums kā prātnieks spēj pasaulē laimes un nelaimes, laba un ļauna mūžīgā maiņā redzēt dievišķu likumību un saskaņu, kā tas izjūtams skaistajā dzejoļī “Tam vajga tā būt!”.”¹⁰

Andrejs Upīts: “Treumaņa un it sevišķi Ed. Veidenbauma iespaidi katram nepārprotami izmanāmi.”¹¹ Arturs Baumanis: “Ir pat bijuši gadījumi, kur Kārļa Veidenbauma populārākie dzejoļi (piem., “Redz pie ratiņa meiteni sārtu”) apzīmēti kā Eduarda Veidenbauma sacerēti. [...] Uz viņa liru atstājusi lielu iespaidu brāļa un Ed. Treumaņa dzeja.”¹²

⁸ *Dienas Lapa*, 1901, Nr. 261, 15. nov.

⁹ *Latvija*, 1911, Nr. 279, 3. dec.

¹⁰ *Latvju Grāmata*, 1925, Nr. 6, 438. lpp.

¹¹ *Domas*, 1925, Nr. 8, 226. lpp.

¹² *Latvis*, 1925, Nr. 1269, 22. dec., 4. lpp.

Kārļa Veidenbauma biogrāfs un viņa “Rakstu” veidotājs Rūdolfs Egle sava aprakstāmā autora vērtējumos ir nedaudz pretrunīgs – ievadā vispārējos vilcienos pat ļoti atzinīgs, noliedzot viņa aplūkošanu “tikai Eduarda Veidenbauma un citu deviņdesmito gadu dzejnieku atgaismā. Savas pārdomas viņš ir izteicis ar lielu skaidrību, lakoniski, nejudzdamies saistīts ar valdošiem literāriskiem virzieniem. [...] Pasauli viņš uzlūkoja ar domātāja skatu, ar apceri, kā prātnieks uzlūko noslēpumaino zvaigžņu mirdzumu.”¹³

Tālāk pievērsoties konkrētākai analīzei un atgādinot, ka dzejniekam jāpārvalda valodas līdzekļi un vienības devēja forma, Egle aizrāda par neizstrādātiem darbiem:

Stila vienība un nevainojama izteiksme ir tikai dažām K. Veidenbauma dzejām: “Tam vajga tā būt”, “Redz pie ratiņa meiteni sārtu”, “Viss grozās un kustas”, “Lai aug uz kapa man nātres”, “Un viņa man pieglaužas klātu”. [...] Tieši viņa dzejā no latviešiem vislielākā saskatāma Ed. Veidenbauma un Treumaņa tuvība.¹⁴

Visi minētie recenzenti pārsteidzošā vienprātībā ir uzsvēruši brāļa ietekmi vienā daļā Kārļa Veidenbauma darbu. Priekšstata radišanai neliels ieskats praktiski nepazīstamajā un gandrīz par bibliogrāfisku retumu kļuvušajā dzejas krājumā sniegts raksta beigās pievienotajā pielikumā “Kārļa Veidenbauma dzejoļi”, kas papildināts ar isām piezīmēm.

Grūti saprast, kā viens autors ir spējīgs rakstīt tik radikāli atšķirīgos rokrakstos. Plaisa starp abām dzejoļu grupām, otrajai vēl pieskaitot muzejā glabātos nublicētos, resp., nublicējamus darbus, ir milzīga. Tādēļ, lasot vienprātīgo spriedumu par brāļa ietekmi, rodas sajūta, ka tomēr nav pateikts viss līdz galam.

Viens no dažādiem varbūtējiem apstākļiem, kādēļ uzkrītošās līdzības konstatējumi nerisināja pārbaudīt, vai te gadījumā nav darišana ar plaģiātiem, bija Eduarda Veidenbauma pirmā biogrāfa Edvarda Treimaņa-Zvārguļa izteikumi, ka viss mums zināmais ir sarakstīts līdz 1889. gadam un kopš 1890. gada viņš nav vairs dzejojis. Būtu jāsecina, ka tāpat nekā nezināma viņa daiļrades mantojumā nevar būt.

Bet tam, ka kaut kas nezināms tomēr pastāv, līdzās Pētera Zāliša 1895. gada 17. septembra vēstulei mums ir vēl kāds liecinieks. Kopš Eduards Veidenbaums bija prom Tērbatā, agrāko gadu drauga, Cēsu skolasbiedra Treimaņa vietā viņam radās citas, būtībā garīgi dziļākas saites ar dažiem studiju biedriem, īpaši ar Aleksandru Daugi. Un Dauge savās biogrāfiskajās apcerēs ir uzsvērti apgalvojis, ka Eduards Veidenbaums, pēc savas garīgās struktūras būdams īsts dzejnieks, nekad nav pārtraucis dzejot. Kā apstiprinājums šim apgalvojumam ir jau minētie Pipkalēja saglabātie dzejoļu rokraksti – risināmās problēmas galvenā atslēga.

¹³ *Kārļa Veidenbauma Raksti*. R. Egles redakcijā ar dzejnieka biogrāfiju. Cēsis; Rīga: O. Jēpes izdevniecība, 1925, 5. lpp.

¹⁴ Turpat, 34. un 35. lpp.

Sastatot visus līdz šim minētos, literatūras vēsturē saglabātos faktus ar raksturīgākajiem aizdomas raisošajiem, resp., Eduarda Veidenbauma tonkārtā skanošajiem dzejoļiem, ir pamats izteikt hipotēzi: Kārlis Veidenbaums ir publicējis gan savus, gan ar savu vārdu arī Eduarda Veidenbauma dzejoļus.

Pagaidām iezīmējami tikai lielās līnijās galvenie pieturas punkti hipotēzes tālākai analīzei. Pirmkārt, tas ir Eduarda Veidenbauma daiļrades īpatnību atgādinājums, ar Kārļa Veidenbauma vārdu publicētos iepriekš norādītos piemērus atstājot vienīgi ieskatam, pirmajam salīdzinājumam. Visbūtiskākā Eduarda Veidenbauma leksikas pazīme ir abstrakto jēdzienu lielais īpatsvars, kas nosaka dzejas augsto vispārinājuma pakāpi: mūžs, mūžīgs, laiks, dzīve, dzīvība, jaunība, laime(-ība), prieks, cerības, raizes, veltīgi, liktenis, nāve, cilvēks, prāts, pasaule, zeme, dvēsele (tās nozīmē arī sirds, krūtis) u. c. Dzejas tēlu kompozīcija bieži veidota pat ļoti krasos pretstatos: bezgalīgais mūžības laiks un cilvēkam atvēlētais skaudīgais laiks; cerības, sapņi un nežēlīgais liktenis; varmākas, blēži un ārprātīgie, “pie sirds kam ķeras šī bēdu luga” u. c. Sintakses jomā raksturīgi, ka pants, retāk pat viss dzejolis, ir viens izvērsts salikts teikums. Šai dzejai piemīt īpaša aktivitāte – absolūtā pārsvarā tā veidota kā uzruna, aicinājums, pavēle, ieteikums, ironiskais ieteikums, pārmetums, vēlēšanās. Tādā aspektā darbojas arī bieži sastopamā partikula “lai”. Dzejas ritmikā raksturīgi trijzīlnieki (amfibrahji un daktili) un dažkārt ritmu dažādošana viena panta robežās. Ar pāris izņēmumiem dzejoļiem nav virsrakstu.

Kārļa Veidenbauma “Rakstos” publicētajos labākajos dzejoļos šīs pazīmes ir labi saskatāmas. Bet, protams, vēl daudz un pamatīgi analizējamas. Pieņemot varbūtību par Kārļa Veidenbauma izmantotajiem brāļa rokrakstiem, rodas dažas pārdomas tīri psiholoģiskā plāksnē. Kādi apstākļi varēja pamudināt viņu uz šādu rīcību?

19. gadsimta 90. gados vēl joprojām valdīja nevēriba pret autora tiesībām. Redaktori, dažkārt arī cenzoru spiesti, svītvoja, laboja, kā to, piemēram, pieredzēja arī Kārlis Veidenbaums, kad Edvards Treimanis “gludināja” viņa darbus. Bieži drukāja lokalizējumus un tulkojumus bez norādēm uz pirmavota autoru. 1898. gadā, recenzēdams “Dzejas pūru”, Ermanis Pipiņš-Vizulis izsaka cerību, ka tur visi dzejoļi patiešām esot oriģināli, kaut gan droši zināt nevarot, jo “tulkojumu nostādīšana par oriģināliem vēl arī tagad ir pie mums parasta lieta”.¹⁵

Eduards, saņēmis ģimnāzijas laikā un studiju pirmajos gados no brāļa kā Kalāču mantnieka vecāku noteiktos viņam izmaksājamos 500 rubļus, sākot ar 1889. gadu, kā Aleksandrs Dauge to norāda, “bija cietis vislielāko trūkumu, bija dzīvojis kā pēdējais nabags, salis un badojies, un nezinājis, ko vilkt mugurā”.¹⁶ Viņš gan pats centās kaut drusku nopelnīt, bet galvenokārt bija spiests taisīt parādus. Ar domu, ka pēc universitātes beigšanas tos pamazām atmaksās. Tādas attiecības viņam izveidojās arī ar Kārli, no kura viņš, ik pa laikam lūgdams palīdzību, bija papildus saņēmis ap 200 rubļu. 1890. gada 2. septembrī viņš brālim raksta:

¹⁵ *Jauna Raža*, I. Cēsis; Vecpiebalga: J. Ozols, 1898, 187. lpp.

¹⁶ Dauge, A. *Raksti. Kultūras ceļi*, II. 2. sēj. Cēsis; Rīga: O. Jēpes izdevniecība, 1925, 213. lpp.

Ja Tu vari, tad atsūti man vēl kādus 7 rubļus, es domāju, ka tā būs pēdīgā reiza, kad no Tevis ir jāprasa nauda, ko Tu jau man esi pāri par iespēju devis; uz priekšu tevis vairs neapgrūtināšu, bet pēc studiju beigšanas ar visiem spēkiem centīšos Tev atlīdzināt Tavus izdevumus.¹⁷

Bet Eduards Veidenbaums aizgāja, palikdams brālim parādā...

Draugs Edvards Treimanis nāk ar vilinājumu publicēties. Kalāču saimnieks ir pietiekami spējīgs spriest, lai saprastu, ka bez brāļa “palīdzības” iznākums var būt visai bēdīgs. Kas attiecas uz Pētera Pīpkalēja sūtījumu, tad tam ir bijuši divi aculiecinieki, kas varētu dzejoļus publikācijā atpazīt. Tagad viens ir miris, otrs tālu prom no Latvijas un atgriezies nedomā. 1895. gadā pabeidzis Tērbatā Teoloģijas fakultāti, Pīpkalējs ir mācītājs vācu kolonijās Saratovā un Tbilisi apkaimē, vēlāk Kaukāza kara apgabalā luterāņu konfesijas garīdznieks.

Lai kādi arī būtu iespējamie “cilvēciskie faktori”, tie visi ir tikai minējumi, kam nav pierādījumu. Atstājot tos kā papildinājumus hipotēzes risināšanai, jāgriežas pie reāliem pierādījumiem, resp., pie literatūrzinātnes. Jauni, analītiski pētījumi visos iespējamajos rakursos vienīgie varētu sniegt atbildi uz provokatīvo jautājumu: vai daļa it kā pazudušo Eduarda Veidenbauma dzejoļu ir tikuši publicēti ar Kārļa Veidenbauma vārdu?

Pielikums

Kārļa Veidenbauma dzejoļi

Vērtētāju visvairāk pieminētais un Kārļa Krūzas izteikumā patiesas dzejas augstumu sasniegušais dzejolis “Tam vajga tā būt!”:

Tam vajga tā būt, lai pasaules rodas,
Lai mūžīgi kustas un griežas, un zūd,
Lai dzīvības ceļas, lai aug un lai zaļo,
Lai mainās un beidzas, un iznīkst un trūd.
Tam vajga tā būt!

Tam vajga tā būt, lai varenā saule
No augšienes starus uz pasaules sūt,
Lai uztura pasaulē dzīvības dzīvas,
Lai viņas attīstās, domā un jūt.
Tam vajga tā būt!

¹⁷ Eduarda Veidenbauma Raksti, 673.–674. lpp.

Tam vajga tā būt, lai dzīvība katra
Bez rimšanās cinās sev uzturu gūt,
Un milē un nīstas, un karo un tiesā:
Šim vajag celties, tam vajag grūt.
Tam vajga tā būt!

Tam vajga tā būt, lai dzīvību prāti
Pie sevis apkārtnes iespaidus jūt,
Pēc tiem lai vēro labu un ļaunu,
Lai uzstāda mērķus, ko vēlas sev gūt, –
Tam vajga tā būt!

Tam vajga tā būt, lai cilvēks to dara,
Ko saka prāti, ko dvēsele jūt.
Stāv prāti un jūtas zem augstajās varas...
Viss tas, kas notiek, tam vajga tā būt! –
Tam vajga tā būt!¹⁸

Ar šo dzejoli sasauca tikpat izstrādātā formā un domas dziļumā veidotais
“Mūžīgais laiks”.

Mūžīgais laiks!
Jel parādi vienreiz man laimības vietu
Un teic, kurp lai dzīvojot teka man ietu!
Vai ceļš nava staigs?
Mūžīgais laiks!
Es pasauli zinu tik aukstu un cietu.

Mūžīgais laiks!
Tu saki, ka šeitān mūs sagaida prieki.
Kam māni tu mani tā veltīgi, lieki?
Cik tukšs un baigs!
Mūžīgais laiks!
Es jūtu un redzu, ka viss še ir nieki.

Mūžīgais laiks!
Gan strādāju cītīgi smagajo darbu,
Bet jūtu tik likteni ļaunu un skarbu,
Man drūmīgs ir vaigs!
Mūžīgais laiks!
Ko mantoju? – ubaga spieķi un tarbu!¹⁹

¹⁸ *Kārļa Veidenbauma Raksti*, 43. lpp.

¹⁹ *Turpat*, 46. lpp.

Recenzentu nepieminēts, bet ļoti veidenbaumiski skanošs ir dzejolis “Nākamība miglā tīta”:

Nākamība miglā tīta,
Cerība tik spēkus dod.
Tūkstošiem redz skumjās vaidot,
Laimīgs tas, kas dzīvot prot.

Kas pēc košas rozes gūsta,
Arī asos ērkšķus jūt;
Un, ja kādam prāts par mazu,
Lūgšanas uz augšu sūt.

Dienas nāk, un dienas beidzas,
Cilvēks pūlas, mīlē, nīd,
Kamēr izdziest dzīves svece,
Aukstās miesas kapā slīd.²⁰

Nopietnu vērību pievēršot tieši dzejnieka, turklāt eruditā dzejnieka, Kārļa Krūzas izvirzītajiem piemēriem, dzejolis “Pie debess, kur zvaigznes var ieraudzīt”:

Pie debess, kur zvaigznes var ieraudzīt,
Tur mūžīgās gaismas mājokļi mīt, –
Aust vienumēr saule un vienumēr riet,
Bet cilvēkam jaunība vienreiz tik zied.

Gan gaudo vēji, gan vēsmaņa glauž,
Drīz atmosfāsta daba, drīz mierīgi snauž,
Un gadi pēc gadiem šeit mīdamies iet,
Bet cilvēkam jaunība vienreiz tik zied.

Iz tumšajiem avotiem ūdeņi plūst,
Ar plašājo jūru tie vienoti kļūst,
Steidz vilnis gar vilnīti mūžīgi skriet,
Bet cilvēkam jaunība vienreiz tik zied.

Lai tādēļ, pirms vecuma grūtības spiež,
Pirms nāve pret krūtīm izkapti griež,
Ikkatris līksmo un skūpstā, un dzied,
Jo jaunība cilvēkam vienreiz tik zied.²¹

²⁰ *Kārļa Veidenbauma Raksti*, 47. lpp.

²¹ Turpat, 49. lpp.

Ar saturiskajiem pretstatiem saistīto ritma maiņu, kas raksturīga vienīgi Eduardam Veidenbaumam, uzmanību pievērš dzejolis “Kad dzīves laivu svaida...”:

Kad dzīves laivu svaida
Pa bangām liktenis
Un vētras gaudo, vaida,
Pūš asais ziemelis, –
Tad tici jel droši: ar negaiss reiz stāj,
Un ziedonis, laime un līgsmība māj.

Kad ļaunas ļaužu mēles
Raug dzīvi rūgtināt
Un mēlnesību kvēles
Drīz priekus samaitāt, –
Tad dziedī vien jautri, – lai bēdājās cits –
Tik muļķi un ģeķi vien mēlnešiem tic!²²

Pat bez recenzenta norādījuma uz brāļa ietekmi, lasot dzejoli “Raidi pie jodiem tu tumšajās domas”, nevar nedomāt par mums tik pazīstamajām nebēdnīgajām intonācijām vairākos Eduarda Veidenbauma dzejoļos:

Raidi pie jodiem tu tumšajās domas,
Beidzi par dzīvi reiz sēroties.
Tēlo tik pasaulē priecīgas lomas,
Desmitkārt dzīvot tad patiksies.

Visu, ko māmuļa daba tev dāvā,
Izlietot mudīgi pasteidzies,
Spiest pie krūtīm ja meiču tā ļāva,
Kādēļ tad ilgāki vilcinies?

Nebaidies niekus! Tik muļķi vien baidās,
Murgo un ziedo daudz asaras,
Allaž tie nododas rūpēs un vaidās,
Cerē uz prieku, kad nebūs vairs tas.

Netici blēņām! Tik dzīvē ir prieki,
Nomiris sastāvā pārvēršas.
Atmiņas, jūtas un dvēseles spēki
Mīrušam cilvēkam izgaistas.²³

²² *Kārļa Veidenbauma Raksti*, 75. lpp.

²³ Turpat, 62. lpp.

Krājumā sastopami arī laucinieku ikdienišķas tematikas dzejoļi.

Aust diena

Aust diena...

Jau vecais ar ķeras pie balsta,
Dzen zirgu uz vagu un saīdzis glūn,
Kā lemeši velēnas valsta.
Ir tvīkstoša diena; sāk dunduri dūkt,
Ap zirgu un arāju skraida,
Tie meklē, kur varētu asinis sūkt,
Zirgs tramdās un arāju svaida.
Ir celmāja jāar, darbs nomocošs, grūts,
Pa siekstēm un saknēm iet vaga.
Pil vecajam sviedri; iz elsošās krūts
Tam izveļas nopūta smaga:
“Pie joda, cik grūti! Kad biju vēl jauns,
Šāds darbs man bija pa joku;
Kur tagad es vecs, nu visiem es ļauns,
Man dzīve it pilna tik moku.
Man prasīja spēku, es devu ar to,
Tak spēks iz manis reiz sīka;
Maz tādu, kas mani nu ievēro,
Mans spirtums caur pūlēm tik nika.
Ne arkla, ne zirga, ne lauka man nav,
Tie pieder citam – es aru;
Daudz postažas druvās es pārvērsu jau;
Es laimīgs, ja paēst tik varu.
Sāp kauli, un nespēkā sen jau es grimis,
Tak manim vēl lika šo celmāju plēst...
Nekas, nekas, priekš darba es dzimis,
Bet nelaime tikai – nav šodien ko ēst.”²⁴

Ganiņš

“Dēliņ, celies augšā aši,
Meitas kūti govīs slauc,
Vārti atcelti ir plaši,
Saimniece tevi sauc!”

“Māt, vēl drusku gulēt gribu!”
“Ne, nav laika, dēliņ, nav!
Lūk, še ielieku tev cibu,
Celies, celies, kājas aun.”

²⁴ Kārļa Veidenbauma Raksti, 44. lpp.

Miegu berž iz acīm laukā,
Mazais cilvēks, saģērbjas,
Savus suņus kopā saukā,
Aidzen lopus ganībās.

Rasas piles zālē zviļo,
Tīrais balzams gaisā ož.
Lopi pļavas malu mīlo,
Pilnām mutēm zāli kož.

Saule spīd, un lopi ganās,
Mazam acis cieti slīd.
Lopi tālāk pļavā manās,
Kamēr pašā vidū mīt.

Saimnieks arī drīz ir klātu,
Redz, ka zēns tur saldi dus,
Tad ar saīgušu prātu
Lauž no bērza žagarus.²⁵

Izstādē

Kapsētā nu svētkus svin, –
Visa apkaime to zin.
Ļaužu bari kopā steidzas,
Visiem soļi labi veicas.
Drūzma satek Liepiņās.
Draugs ar draugu satiekās.
Mācītājs tik formas pēc
Atnākt kapsētā ar mēdz,
Jo it maz to uzklausa,
Tikai ļaudis apskata.
Īsti ņem šos svētkus vērā
Jaunkundzītes lielā mērā:
Izpērk tukšas visas bodes,
Lai tik uzpostos pēc modes.
Cepures ar strausa spalvu
Apsedz viņām viegli galvu.
Kleitas drebe izietas
Trīsi desmit aršinas.
Saules širmis, glazē cimdi,
Brošu, gredzenu daudz simti,
Bārkstes, pušķi, šallītes,

²⁵ *Kārļa Veidenbauma Raksti*, 78. lpp.

Fraņas, špices, krellītes.
Un, kad labi noskatas,
Viss pēc vācu glītības...
Tur tās staigā lielos baros,
Nāk uz mājām strēķos garos,
Staigādamas patērzē:
“Šodien bijām izstādē!”²⁶

“Where did Veidenbaums’s manuscripts remain?” (R. Egle)

Livija Volkova

The research aims at clarifying whether the manuscripts of poems found and gradually published after the death of Eduards Veidenbaums are the entire legacy of his poetry, or whether there are still other works left that have not reached us. The first stage of the research focuses on the stance taken by the two most prominent biographers of Veidenbaums – Edvards Treimanis-Zvārgulis and Rūdolfs Egle. The research findings disagree with the opinion of Veidenbaums’s friend, schoolmate, and first biographer Treimanis-Zvārgulis, who denied the very possibility of unknown works. Some preserved letters and memoirs are cited as evidence to the contrary.

The research is based on Rudolf Egle’s considerations, who though mostly focused on the missing manuscripts of known published poems, still raised the issue of unknown poems. Moreover, his monolithic work *Eduards Veidenbaums’s Writings* would aid any researcher in literary studies and as such was used in the present research as well. *Writings of Kārlis Veidenbaums* is considered as a starting point for further analysis of the identified problem. Giving a brief summary of the most characteristic features of Eduards Veidenbaums’s poetry, a striking similarity between the poetry of two brothers – Kārlis Veidenbaums and Eduards Veidenbaums – is emphasized. The excerpts have been collected both from the critique offered by the reviewers of *Eduards Veidenbaums’s Writings* and from previous evaluations of the poems published in the press. They unanimously refer to the brothers’ obvious influence. (It is only about influence, there are no more radical statements.) The summative analysis of the poetic forms combined with the analysis of the relationship between all three Veidenbaums brothers – Eduards, Kārlis, and the rarely mentioned Voldemārs – and their friends, allows to conclude that Kārlis Veidenbaums’s best poems, which stand in stark contrast to his other works, are plagiarism. He published the manuscripts of Eduards Veidenbaums’s poems, which were considered lost and had fallen into his hands, under his own name. The validation of the set hypothesis requires a comprehensive, scrupulous examination and contrastive analysis of suspicious poems with the poetry of Eduards Veidenbaums.

Keywords: manuscripts, publications, evaluations, brothers, hypothesis.

²⁶ *Kārļa Veidenbauma Raksti*, 79. lpp.